

О. П. Дзьобань, доктор філософських наук, професор;
Є. М. Мануйлов, доктор філософії, професор

СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СУСПІЛЬСТВО З ДЕФОРМОВАНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ (ЗА ПРАЦЕЮ З. БАУМАНА «ІНДИВІДУАЛІЗОВАНЕ СУСПІЛЬСТВО»)

Показано, що в інформаційному суспільстві спостерігається сутнісна трансформація поняття відповідальності. Проаналізована наукова позиція З. Баумана стосовно інформаційного суспільства як індивідуалізованого суспільства, у якому в результаті інформаційно-технологічної революції відбувається глибинна трансформація європейської культури, її цінностей і норм, у тому числі й відповідальності. Обґрунтовується, що на сучасному етапі формування культури інформаційного суспільства протиріччя в культурі породили системну кризу відповідальності.

Ключові слова: відповідальність, інформаційне суспільство, цінності, культура, ментальність.

Постановка проблеми. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується зміною епох: за короткий за історичними мірками період людство вступило в нову історичну стадію цивілізаційного розвитку – інформаційне суспільство. Соціокультурні зміни торкнулися всіх сфер людського буття: від економіки й геополітики до міжособистісних відносин. При цьому процеси носять глобальний характер – і не лише за характером змін, що відбуваються, а й за ступенем їх поширення. По суті, у процес «перебудови» виявився включеним увесь світ. Основним фактором глобальної трансформації суспільства послужила інформаційно-технічна революція, яка кардинальним чином змінила обличчя світу.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибоко суперечливими тенденціями у сфері політики, економіки, культури, що виявляється у кризі відповідальності. Всі ці процеси вимагають серйозного наукового осмислення й системного аналізу, спрямованого на виявлення специфічних особливостей даного феномену для вироблення алгоритму дій, що сприятиме зняттю або хоча б пом'якшенню існуючих протиріч.

Результати аналізу наукових джерел і публікацій засвідчили наявність безлічі підходів до розгляду суті як інформаційного суспільства, так і власне відповідальності. Відповідальність, будучи багаторівневим і багатоаспектним

феноменом, розглядалася й розглядається в різних ракурсах: етичному, соціальному, юридичному, філософському, а також психічному. При цьому автори розглядають відповідальність як з метою визначення сутності поняття «відповідальність» і вироблення підходів до її розуміння, так і з позиції різних предметних царин. Разом із тим на сьогодні спостерігається недостатність доробків, присвячених комплексному розгляду відповідальності в інформаційному суспільстві.

У контексті даної проблеми, на нашу думку, однією з найбільш показових є наукова позиція британського соціолога Зігмунта Баумана, який розглядає інформаційне суспільство як індивідуалізоване суспільство, в якому відбувається глибинна трансформація європейської культури, її цінностей і норм, у тому числі відповідальності, в результаті інформаційно-технологічної революції. Тому детальний аналіз цієї позиції в контексті проблеми відповідальності і є *метою* даної статті.

Предметом дослідження З. Баумана є процеси, що відбуваються у всіх сферах життя соціуму, які змінили обличчя і дух сучасності. У своїй книзі «Індивідуалізоване суспільство» [1] З. Бауман звертає увагу на те, що сучасна епоха – це час краху традиційних цінностей, цінностей гуманізму, а також час загальної кризи відповідальності. Для аргументації своєї позиції він наводить приклад сучасного телебачення, оскільки воно, будучи яскравим і концентрованим відображенням світу, всіляко підтверджує це і намагається закріпити у свідомості людей нові стереотипи поведінки.

Сучасні засоби масової комунікації (ЗМК), Інтернет-мережі, онлайн-ігри і спілкування, телебачення як органічна частина сучасних ЗМК закріплюють у свідомості людей використовуваність людини. Людина отримує переконання в тому, що завжди перемагає найсильніший, він же отримує всі преференції від життя, інші ж не мають права претендувати ні на що. Кожен є «сам за себе», впливається в групи лише для того, щоб за допомогою інших людей зуміти досягти блага для себе. Мірилом того, якою є людина – доброю чи поганою, стає лише те, перемогла вона, чи ні. При цьому перемогою або поразкою вона зобов'язана тільки собі, тільки своїм вірним/невірним вчинкам і особистим якостям. У цьому світі можна виграти лише те, що програють інші, і навпаки.

З. Бауман акцентує увагу на тому, що уряди, які взяли на себе роль неупереджених спостерігачів, дозволяють своїм громадянам грати за власними правилами і в разі програшу звинувачувати лише самих себе. Як цінність їм пропонується самостійність, оскільки захист з боку держави є обмеженням свободи. Це призводить до того, що формується новий метод влади і управління – дерегуляція, який заснований на невпевненості людини, на увялленнях про ненадійність буття [1, с. LI].

Сучасне життя людини стає набором суб'єктивних та індивідуальних ризиків. Щоб не відбувалося навколо, навіть якщо людина не є причиною цього, нести відповідальність буде вона сама. Тобто, з точки зору З. Баумана, в наявності асиметричність двох типів відповідальності – колективної та індивідуальної, при якій колективна відповідальність мінімізується за рахунок перенесення відповідальності суспільства на його індивідів. Тягар відповідальності допомагають перекидати на плечі обивателя різного роду радники, експерти і навіть психологи, які рекомендують все взяти у свої руки, навчитися самостійно вирішувати життєві проблеми. Навіть якщо така порада є хорошою, автор не бачить можливості для більшості людей нею скористатися, оскільки вони не володіють достатніми ресурсами для прийняття рішень і можливості кардинально вплинути на власне життя. Такий заклик вирішувати все самостійно є закликом до відособленості, а це, як показує З. Бауман, є ворогом спільноти [1, с. LIII]. Спроба змусити людину повністю прийняти відповідальність за все, що відбувається у світі, стає фактором зниження значущості колективу і будь-яких соціальних дій, норм і правил. Таким чином, основна риса сучасності – протиставлення особистого й суспільного, у тому числі індивідуальної та колективної відповідальності. Фактично, це два полярних світи, які існують за власними законами і мають свою специфічну логіку. Причому світ суспільного поступово вмирає.

Держава є основною формою організації «світу колективного». Але на даний момент у наявності серйозне скорочення ролі національної держави в житті людей. Національна держава сучасності майже не має нічого спільного з державами минулого, які підтримували економічну, політичну й соціальну стабільність. Вона не здатна приймати самостійні рішення, потрапивши в залежність від глобального ринку й капіталу, а змушена підлаштовуватися під правила гри, які диктуються конкурентністю, свободою торгівлі і т. д., оскільки це сили екстериторіальні, глобальні й надзвичайно рухливі.

Таким чином, автор зазначає дві основні тенденції сучасності: підвищення рівня індивідуалізації і зниження ролі держави у вирішенні проблем сучасного суспільства навіть у межах своєї компетенції, що відповідає кризі колективної відповідальності. Так держава перестає бути оплотом справедливості й відповідальності.

Також у попередній системі суспільних відносин кожен з учасників цих відносин (будь то роботодавець і працівник, держава і громадянин) розуміли обопільну залежність одного від іншого. Це змушувало суб'єкти відносин брати на себе обов'язки і нести відповідальність перед іншими учасниками. Саме цього принципу намагалися дотримуватися інститути попереднього типу суспільства (З. Бауман називає його суспільством модерну). Це не означало

відсутності конфліктів, але передбачало спільне їх вирішення й вироблення прийнятних стратегічних рішень. Головним мотивом для діалогу ставало саме досягнення спільної мети при дотриманні інтересів усіх сторін. При такому підході обидві сторони розуміли, що система буде стійкою й дозволить будувати довгострокові плани на перспективу.

У системі «праця – капітал» в епоху модерну обидві ці складові були єдиними, одна не могла існувати без іншої – капітал забезпечував наймання праці, праця забезпечувала життєздатність капіталу, – а, отже, змушені були нести відповідальність одна перед одною і одна за одною. При таких відносинах обидва суб'єкти були зацікавлені в успіху іншого. І держава зобов'язана була стояти на сторожі цих відносин. Ідеальною формою держави для підтримання таких відносин, з точки зору автора, є держава добробуту, оскільки вона не вбачала відмінностей між двома цими учасниками. Іншою відмінною рисою праці попередньої епохи була стійкість зайнятості. Так, робітник міг бути впевненим, що при бажанні може протягом усього свого життя вибудувати кар'єру на одному підприємстві. З другого боку, самі власники цих підприємств вбачали стабільність свого становища у стійкості роботи підприємств. Такі дві тенденції дозволяли вибудовувати довгострокові плани і взаємини. Для таких відносин характерна «довгострокова ментальність», що базується на взаємній відповідальності.

Зовсім інша ментальність характерна для сучасного етапу – «короткострокова», оскільки нинішня ситуація є докорінно відмінною: сучасна система соціальних відносин є «надгнучкою», вона постійно трансформується, змінюючи дійових осіб, умови і правила існування, часто не повідомляючи про це учасникам. У сфері праці це виражається у відсутності довгострокових контрактів, будь-яких гарантій і будь-якої відповідальності, що, у свою чергу, призводить до відсутності планування й конкретних перспектив. У таких умовах взаємна відповідальність, лояльність і колективізм здають свої позиції і поступаються місцем індивідуальним інтересам кожного. Поступово праця і капітал стають роз'єднаними. Цьому також сприяють сучасні технології, що дозволяють капіталу легко переміщуватися у масштабах планети, а також відмова від «зайвого багажу» у вигляді стаціонарних великих офісів, виробництв і т. д. Таку властивість капіталу З. Бауман називає «летючістю». Національні уряди справедливо вважають, що загроза втрати капіталу і виведення його з країни є досить серйозною, щоб йти на компроміси і робити все, щоб фінансових потоків не бракувало. Для цього доводиться знижувати податки, дотримуватися правил, які встановлює сам капітал. Водночас однією з функцій будь-якого уряду є окреслення рамок дозволеного, у тому числі й капіталу, а також перебування на сторожі інтересів власних громадян, яким

необхідна стабільність, гідний рівень заробітної плати, що є основною відповідальністю держави перед власними громадянами. У сучасному світі це призводить до серйозних протиріч, які нинішня влада дозволити не в змозі: інтереси громадян і капіталу не тільки не збігаються, але найчастіше є діаметрально протилежними. Це породжує неможливість держави виконувати власні обов'язки, і, отже, «знімає» з неї відповідальність за те, що відбувається.

Сучасність порівнюється автором з автомагістраллю, на якій або немає дороговказів зовсім, або є їх безліч, що вказують в один напрямок, але які дають абсолютно різне уявлення про те, куди потрапить мандрівник, або реальний пункт призначення не відповідає позначеному на дороговказі. У будь-якому випадку ніхто не може точно знати, куди він у результаті потрапить. Така невизначеність провокує у будь-якого живого організму «поведінкову депресію» або невмотивовану агресію. Вираження поведінкової депресії різноманітні, але однією з основних є втрата інтересу до політичного життя, невіра в можливість досягнення справедливості і зміни життя.

Будь-яка влада раніше припускала взаємопов'язаність тих, хто управляє, з тими, ким управляють. Це означало причетність до конкретної місцевості, на території якої здійснювалася дана влада. Зосередженням такої влади (а отже, і відповідальності) була держава. У нинішніх умовах усією повнотою влади практично володіє капітал. Він же в силу сучасних технологій і глобалізації став рухомим, гнучким, постійно вислизуючим і безвідповідальним. Традиційно влада володіла двома атрибутами – правами (привілеями) і відповідальністю, в даному випадку в наявності права і відхід від відповідальності.

Глобалізація викликала зміни в організації простору і його ролі. Простір завжди був структурованим, мав чіткі межі. Життя людини, класу, нації, держави мало сенс у рамках конкретного локального простору. У сучасному світі простір знецінився. Поява нових засобів пересування і зв'язку розмило кордони, поява ж віртуального і кіберпростору «зруйнувала» простір фізичний [2–5]. Це, в першу чергу, позначається на тих людях, які прив'язані до «невіртуального» простору. Вони не здатні адекватно й відповідально діяти в мінливій дійсності в умовах «плинності» й «летючості» сучасного світу, оскільки є прив'язаними до конкретного простору. Таким чином, мобільність стає символом свободи, у багатьох випадках – символом безвідповідальності, а її відсутність – ознакою безправ'я. Осілість стає синонімом безвиході. Супутнім ефектом дискредитації місця стає роз'єднання місця і простору. Одилиці можуть дозволити жити «в часі», абсолютна більшість – «у просторі».

Як свідчить історія, суспільства попередніх типів прагнули до встановлення порядку й формування стійкої системи. Такі системи породжували у своїх членів відчуття впевненості, яка ґрунтувалася на трьох складових: впевне-

ність у собі, в інших людях, у суспільних інститутах, в основі яких лежав принцип взаємної відповідальності. Руйнування хоча б однієї з трьох цих складових могло серйозно похитнути систему, аж до її повного руйнування. Для сучасної ситуації характерна зворотна картина: невпевненість у собі, в інших людях, у суспільних інститутах, оскільки принцип відповідальності більше не діє.

Ані окрема особистість, ані група людей не в змозі не тільки впливати на майбутнє, а й контролювати сьогодення. Вся діяльність людини зводиться до спроби вгадати вірну (корисну, менш хворобливу) реакцію на суперечливі подразники. Суспільні, у тому числі державні, інститути не здатні встановити нормативи, не здатні стати базовими для безпечного й відповідального існування особистості у суспільстві. Ролі соціальної групи й колективу також зазнали глобальних змін, оскільки тепер вони не в змозі запропонувати вірне рішення для індивідуальних проблем. Духом сучасного суспільства стала зростаюча тривога, невпевненість і самотність. Самотність стала результатом процесу індивідуалізації (атомізації) суспільства. Як уже описувалося раніше, фундаментальні зміни в суспільстві, у свою чергу, привели до формування нового типу ментальності [6–8], яку Бауман називає «короткостроковою». Це – суспільство, в якому немає майбутнього, є лише «тут і зараз», немає планування, довгострокових зв'язків. Прояв цієї короткостроковості можна простежити на різних рівнях людських відносин; на думку З. Баумана, світ став сприйматися людьми як «контейнер, повний корисних предметів» [1, с. 148]. Ці ж предмети необхідно отримати й використовувати тут і зараз, оскільки подальше «потім» може й не настати, або станеться повне знецінення цих речей. У такі предмети перетворюються й людські відносини – вони існують доти, поки вигідні, цікаві або приносять задоволення партнерам і з легкістю розриваються, як тільки втрачають свою новизну й корисність. Це призводить до послаблення спільності, єднання людей, а, отже, до розриву, як малих, так і великих спільнот. З родиною як базовим елементом суспільства відбуваються такі ж зміни: вона перестала бути гарантом стабільності та оплотом довгострокових відносин. У результаті таких змін відповідальність індивіда перед суспільством, сім'єю, іншими людьми нівелюється.

Процес індивідуалізації суспільства спостерігається на всіх рівнях. Індивідуальність стає головним символом сучасного суспільства, а прояв людиною своєї індивідуальності всіляко заохочується. При цьому індивідуалізація не є результатом вільного вибору людини, а скоріше її долею. Вона стає способом самоствердження, але ніяк не самореалізації. Людині дають відчуття свободи і значущості, але свобода ця є неповноцінною, оскільки передбачає в основному обов'язки і дуже примарні права. Установки ж суспільства є та-

кими, що будь-яка невдача в житті апіорі є результатом помилок людини і її недостатньо активної позиції: від хвороби до втрати роботи, а протиріччя, закладені в суспільстві, навіть не беруться в розрахунок. Людина зобов'язана бути самостійною особою навіть якщо вона до цього не готова. Роз'єднання суспільства зайшло настільки глибоко, що сукупність схожих проблем, страхів, інтересів, очікувань не зможуть сформувати цілого, а також об'єднати людей в єдину спільноту. З. Бауман підкреслює, що прямим наслідком індивідуалізації суспільства стає смерть ідеї громадянства.

Сучасна європейська культура у своїх праосновах має іудейсько-християнську філософію, яка до цих пір була базою формування системи моральних і етичних норм для соціуму. Реструктуризація суспільства призводить до деінсталяції цієї системи. Номінально етичні норми транслиються через низку соціальних інститутів, таких як церква, освіта, сім'я тощо. Але фактично вже відбулося вихолощення традиційної етики. Як приклад З. Бауман наводить трансформацію відповіді на біблійне питання Каїна «Хіба я сторож братові моему?». З точки зору християнської моралі (традиційно європейської), відповідь буде однозначно позитивною. Так, кожна людина несе відповідальність за оточуючих, при цьому вона залежить від оточуючих так само, як оточуючі залежать від неї. «І я є моральною особистістю, оскільки визнаю таку залежність і приймаю на себе впливаючу з неї відповідальність ... Визнання потреб ближнього і відповідальність за їх задоволення стало наріжним каменем моралі, а прийняття на себе цієї відповідальності – моментом народження моральної особистості» [1, с. 82].

Відповідальність за себе, інших, взаємопідтримка, взаємовиручка, співучасть і співпереживання – основні характеристики людських взаємин суспільства, що базується на традиційній системі світоглядів. У сучасному ж світі відповідь буде строго негативною: кожен відповідає сам за себе. Наше суспільство пропонує людині у своїх негараздах звинувачувати тільки себе, вирішувати свої проблеми самостійно, навіть ті, які не є наслідком її вчинків і дій. Ступінь індивідуалізації суспільства підвищився настільки, що інститути і держави в цілому, до головних функцій яких можна віднести забезпечення порядку й безпеки громадян (безпеку в широкому сенсі цього слова), перекладають свою відповідальність на своїх же громадян, кожен з яких у свою чергу намагається самостійно вирішити вже свої проблеми. У такому суспільстві відбувається природний відбір – виживає найсильніший, а слабкі, виключені суспільством зі своїх кордонів, стають постійним нагадуванням і стимулом для решти бути більш успішними, цілеспрямованими. Але, незважаючи на постійні зусилля людини, постійно мінливі вимоги зовнішнього світу призводять до того, що все більше людей опиняються за

межею бідності: понад 70 відсотків людей у світі живуть менш ніж на 10 доларів на добу [9].

Навіть у відносно успішних «цивілізованих країнах», однією з найголовніших проблем стало постійне зuboжіння населення. Це не просто тривожна тенденція, це прямий наслідок трансформації суспільства. Бідність є невід'ємною рисою нового порядку, а також його опорою: бачачи крайню бідність, інша частина суспільства, яка перебуває не в такому скрутному становищі, упокорюється зі своїми умовами життя і приймає їх. Бідність стає втіленням крайнього ступеня покарання – «соціальної смерті»: вона показує, що буває з тими, хто був недостатньо хорошим для нашого світу, вона підтримує страх і невпевненість людини у завтрашньому дні, позбавляє її будь-якої рішучості й життєвої енергії.

У результаті зміни світоглядної парадигми змінюються не тільки очікування по відношенню до конкретної людини, а й еталонні моделі суспільства майбутнього. Кілька десятиліть тому таким еталоном пропонувалася «держава загального добробуту», у якій саме держава брала на себе обов'язок піклуватися про добробут усіх своїх громадян, незалежно від приналежності до класу, рівня заробітної плати, займаних посад і виконуваних у суспільстві функцій.

Зараз держави добробуту змушені виправдовувати своє існування, з точки зору сучасності така держава є не вигідною, нерентабельною й нелогічною. У зв'язку з цим І. Морозова справедливо стверджує, що «... не існує ніяких раціональних аргументів на користь подальшого існування держави добробуту» [10, с. 70].

Критичність ставлення до самого себе і навколишнього світу завжди була чинником внутрішнього зростання, потенціалом розвитку і можливих змін на краще, а також ознакою відповідальної поведінки. Сучасне суспільство є надзвичайно критичним, критика не тільки бажана, а й обов'язкова. Будь-який член суспільства незалежно від його статусу, освіти й політичної приналежності має право відкрито критикувати все, що йому не подобається і що йому не до душі. Але він не має нічого спільного з відповідальністю, і не здатний здійснити жодного дієвого впливу на дійсність, а стає лише способом примирення з існуючим порядком речей.

Ще одним стовпом, на якому трималося суспільство «модерніті», була віра в історію і прогрес. Віра в прогрес – це віра в те, що завтра буде краще, ніж вчора. Таке світовідчуття характерне для суспільства, яке знає, що володіє численними можливостями впливати на перебіг подій. Для сучасного ж суспільства ідея прогресу є ефемерною, оскільки не існує нікого, хто б знав, як і куди вести за собою суспільство. Таким «провідником» могла б стати дер-

жава, але вона втратила можливість впливати на будь-які процеси, в силу відчуженості від влади, що базується на володінні виробничими і фінансовими ресурсами. До того ж глобалізація світу вимагає як перегляду концепцій благополучного суспільства, так і шляхів його досягнення. Можливим фактором регулювання сучасного суспільного життя З. Бауман бачить створення міжнародного інституту в масштабах, «порівнянних з масштабами дії транснаціональних сил» [1, с. 153], що володіє всіма інструментами для впливу на концентровані ринки капіталу, які постійно переміщуються. При цьому автор відзначає, що обов'язковою умовою існування такого інституту мають виступати уявлення про «“загальне благо”», що кореняться в колективно гарантованій безпеці потенційних суб'єктів політичних дій» [1, с. 154].

Суспільство «постмодерніті» – це суспільство з вихолощеною етикою й мораллю. Здавалося б, норми залишаються ті ж, але заявлене жодною мірою не збігається з тим, що людина спостерігає в дійсності. Так, з усіх сторін твердять про цінності життя, неприйнятність насильства і війни, про необхідність захищати навколишнє природне середовище. Але реальність і статистичні дані свідчать про протилежне: світ перебуває на грані екологічної катастрофи, насильство й війни залишаються невід'ємною частиною нашого життя.

Однією з нових форм насильства стає тероризм. Будь-яка держава проголошує своєю метою боротьбу з ним. Але, як зазначає З. Бауман, тероризм став зручною концепцією, що дозволяє легітимно вторгтися на територію інших держав. Цілі народи були визнані розсадниками тероризму, а потім і засуджені як терористи: палестинці, іракці, лівійці, сирійці та інші. Вихолощення цінностей призвело до появи «подвійних стандартів»: насильство одних визнається тероризмом, насильство других – звільненням від насильства і гноблення. Таким чином, насильство в сучасному світі носить виключно суб'єктивний характер: насильство буде таким у тому випадку, якщо йому відмовлять у легітимності використання сили. Це означає, що громадському осуду піддається не сам акт фізичного впливу, що в будь-якому випадку означає чиесь страждання, а саме відсутність легітимності самого процесу. «Війна проти насильства» ведеться в ім'я монополії на використання сили. «Усунення насильства» оголошується метою такої війни, уявляється як ситуація, в якій ця монополія не заперечується» [1, с. 263]. Це призводить до того, що спроба «легітимним насильством» перемогти «нелегітимне» завжди буде призводити лише до виникнення нового насильства. Таким чином, сучасне суспільство по факту не тільки не заперечує насильство, а й використовує його для «наведення порядку», воно ділить насильство на «корисне» й «необхідне», з одного боку, і «неприйнятне» – з другого. Держава ставить насильство в розряд методів управління, а також розглядає його як спосіб зберігати й насаджувати

власні правила і норми поведінки. Асиміляція, як інструмент конгломерації нації, вже не здатна виконувати свою функцію. Вона поступається місцем етнічним чисткам як основному елементу стратегії будівництва націй [1, с. 272].

Війна, як основний вияв насильства, у сучасному світі також зазнає істотних змін. Завдяки розвитку інформаційних технологій, змінам плину часу і ролі простору, війни перестають бути «контактними» в прямому сенсі цього слова, вони ведуться за принципом уникнення прямого зіткнення з противником і ведення воєнних дій дистанційно, тобто так, щоб противник не міг вжити адекватних заходів. Таке ведення воєн робить їх швидкими і такими, що не вимагають серйозних фінансових і людських ресурсів, а, отже, надзвичайно привабливими. Особливо, якщо врахувати, що жертвами таких воєн завжди є країна, що зазнала агресії, нападаюча ж сторона має всі шанси обійтися мінімумом втрат і не несе усієї повноти відповідальності перед своїми громадянами.

На менш глобальному рівні людських відносин узаконення «корисного» насильства робить його повсякденним і звичним. Людина сприймає його як невід'ємну частину сучасного світу, світу жорстокого й суворого. Таке сприйняття насильства призводить до того, що воно впевнено проникає в життя кожної людини: масштаби вуличного і сімейного насильства все більш зростають. Страх перед насильством, у свою чергу, посилює тенденцію відокремлення і роз'єднання людей.

Протягом усієї історії людства люди прагнули знайти безсмертя, знайти спосіб обдурити смерть і наблизитися до вічності. Культура, з точки зору З. Баумана, має можливість з'єднати обмежене у часі життя окремої людини з нескінченністю буття. Це можливо завдяки тому, що культура має здатність наводити мости, «що з'єднують смертне життя з цінностями, непідвладними руйнівному впливу часу» [1, с. 301]. За тривалий час культурі вдалося навести безліч таких мостів. Одним із них є уявлення про можливість життя після смерті як у розумінні релігійних доктрин, так і в усвідомленні того, що людина смертна, а її ідеї, думки і дії можуть існувати незалежно від їх творця ще довгий час. Наступними мостами є сім'я і нація, вони є символами вічного буття: окрема людина смертна, сім'я, а тим більше нація можуть уникнути смерті. За допомогою таких мостів будь-хто міг доторкнутися до безсмертя як індивідуального, так і колективного.

Зараз криза інститутів сім'ї та нації призвела до розхитування цих мостів. Нація і сім'я вже не видаються оплотом стабільності, вони стали крихкими і ненадійними, щоб служити такими провідниками у вічність. Людство починає шукати альтернативні шляхи досягнення безсмертя. Попит на безсмертя перетворює його на товар. Одним із таких товарів, що продаються, стає популяр-

ність, хоча по суті своїй вона є ще більш швидкоплинною, аніж людське життя. Але, незважаючи на це, йде безперервна й безвідповідальна боротьба за популярність серед політиків, акторів, спортсменів та ін., за спробу хоча б отримати відчуття дотику до вічності. Насправді це призводить до того, що безсмертя перестає бути незаперечним, а смерть стверджується як єдиний реальний результат людського життя. Це призводить до двох наслідків: по-перше, до звеличення тілесного життя, що виявляється у граничній увазі до бажань, самовідчутті тіла і всілякій турботі про нього; по-друге, неможливість причетності до вічності призводить до знецінення всього людського життя як такого.

Таким чином, як **висновок**, зазначимо, що на сучасному етапі формування культури інформаційного суспільства протиріччя в культурі породили системну кризу відповідальності: етичної, політичної, економічної, як на індивідуальному, так і колективному рівнях.

З. Бауман розкрив системну кризу принципу відповідальності в сучасному суспільстві на індивідуальному й колективному рівнях, у всіх сферах людських відносин: економічній, політичній, соціальній і духовній. Він показує, що відбувається не просто зміна одного етапу розвитку суспільства на інший, що логічно випливає з попереднього, а відбувається відхід від лінійного традиційного розвитку. Від суспільства порядку, відповідальності, стабільності і безсмертя ми перейшли до суспільства хаосу, безвідповідальності, рівнозначних ймовірностей і короткостроковості, внаслідок чого планування, прогнозування і відповідальні «висновки на майбутнє» практично унеможливаються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2002. – 390 с.
2. Дзьобань О. П. Віртуальна реальність: метафізичний сенс / О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 2(12). – С. 97–104.
3. Дзьобань О. П. Віртуальні комунікації: роль і місце у сучасному світі / О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко // Правова інформатика. – 2015. – № 2 (46). – С. 9–16.
4. Дзьобань О. П. Раціональні засади віртуальної реальності / О. П. Дзьобань, Ю. В. Мелякова // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – К. : ІНТАС, 2012. – Вип. 59. – С. 8–15.
5. Дзьобань О. П. Діалектика глобалізації віртуальної реальності й суспільного розвитку / О. П. Дзьобань // Гілея : наук. вісн. Зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 63 (№ 8). – С. 254–260.
6. Національна безпека України в етно-ментальному та міжнародному вимірах : монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, Ю. Ю. Калиновський, Н. І. Моїсєєва. – Х. : ХАІ, 2004. – 276 с.

7. Дзьобань О. П. Ментальні засади національної безпеки соціальної структури на шляху до громадянського суспільства / О. П. Дзьобань // Культура народів Причорномор'я : науч. журн. – 2004. – № 51. – С. 129–131.
8. Дзьобань О. П. Традиції й ментальність в контексті національної безпеки / О. П. Дзьобань, Є. М. Мануйлов // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – Х. : ХУПС, 2008. – Вип. 2 (31). – С. 12–18.
9. Более 70 процентов людей в мире живут менее чем на 10 долларов в сутки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/world/3537634-bolee-70-protsentov-luidei-v-myre-zhyvut-menee-chem-na-10-dollarov-v-sutky>.
10. Морозова И. С. Кризис ответственности в контексте развития культуры информационного общества : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 / И. С. Морозова. – М., 2014. – 191 с.

**СОВРЕМЕННОЕ ОБЩЕСТВО КАК ОБЩЕСТВО
С ДЕФОРМИРОВАННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ
(ПО РАБОТЕ З. БАУМАНА
«ИНДИВИДУАЛИЗИРОВАННОЕ ОБЩЕСТВО»)**

Дзобань А. П., Мануйлов Е. Н.

Показано, что в информационном обществе наблюдается сущностная трансформация понятия ответственности. Проанализирована научная позиция З. Баумана касательно информационного общества как индивидуализированного общества, в котором в результате информационно-технологической революции происходит глубинная трансформация европейской культуры, ее ценностей и норм, в том числе и ответственности. Обосновывается, что на современном этапе формирования культуры информационного общества противоречия в культуре породили системный кризис ответственности.

Ключевые слова: *ответственность, информационное общество, ценности, культура, ментальность.*

**MODERN SOCIETY AS SOCIETY WITH THE DEFORMED
RESPONSIBILITY (ON WORK OF Z. BAUMAN
THE «INDIVIDUALIZED SOCIETY»)**

Dzoban O. P., Manuylov E. M.

It is shown in the article, that the modern stage of development of society is characterized deeply by contradictory tendencies in the field of politics, economy, culture that appears in the crisis of responsibility. All these processes require a serious scientific comprehension and analysis of the systems, sent to the exposure of specific features of this phenomenon for making of algorithm of actions, that will assist a removal or even softening of existent contradictions.

Reasonably, that responsibility, being the multilevel and multidimensional phenomenon, was examined and examined in the different foreshortening: ethic, social, legal, philosophical, and also psychical. Thus, authors examine responsibility both with the aim of determination of essence of concept «responsibility» and making of going near her understanding and from position of different subject sides. At the same time, for today there is insufficiency of the works sanctified to complex consideration of responsibility in informative society.

It is shown that modern life of man becomes the set of subjective and individual risks. That it did not take place around, even if a man is not reason of it, responsibility will carry she. In a presence asymmetric of two types of responsibility – collective and individual at that collective responsibility is minimized due to transference of responsibility of society on his individuals. Thus, two basic tendencies of contemporaneity are marked: increase of level of individualization and decline of role of the state in the decision of problems of modern society even within the limits of the competence that answers the crisis of collective responsibility. So the state stops to be the bulwark of justice and responsibility.

It will be that for the modern stage characteristic «short-term» mentality, as a modern system of social relations is «superflexible», it is constantly transformed, changing acting persons, terms and rules of existence, often not reporting about it to the participants. In the field of work it is expressed in absence of long-term contracts, any guarantees and any responsibility, that, in turn, results in absence of planning and concrete prospects. In such terms mutual responsibility, loyalty and collectivism, hand over the positions and yield to each individual interest. Responsibility for itself, other, supporting, mutual aid, participation are basic descriptions of human mutual relations of society that is based on the traditional system of world views. In the modern world everybody answers for itself. Society of «postmodern» is society with the castrated ethics and moral. It would seem, norms remain the same, but it is declared nowise does not coincide with that a man looks after in reality. Yes, from all parties assert about values life, unacceptability of violence and war, about a necessity to protect a natural environment. But reality and statistical data testify to opposite: the world is on a verge an ecocatastrophe, violence and wars remain inalienable part of our life.

Drawn conclusion, that on the modern stage of forming of culture of informative society of contradiction in a culture generated the system crisis of responsibility: ethic, political, economic, both on individual and collective levels.

Opening of Z. Bauman of system crisis of principle of responsibility is illuminated in modern society on individual and collective levels, in all spheres of human relations: economic, political, social and spiritual. Bauman shows that takes place not simply change of one stage of development of society on other, that logically swims out from previous, but departure originates from linear traditional development. From society of order, responsibility, stability and immortality we passed to society of chaos, irresponsibility, equivalent probabilities and short-term, as a result planning, prognostication and responsible «conclusions on the future» is practically done by impossible.

Key words: *responsibility, informative society, values, culture, mentality.*

